

Univerzitet u Beogradu, Institut za filozofiju i društvenu teoriju,
Beograd

DOI 10.5937/kultura1234316K

UDK 132.2 Рорти Р.

14 Рорти Р.

82.0:1

originalan naučni rad

O NAVODNOM PRAVU DA SE FILOZOFSKA KULTURA SMATRA POSEBNOM I NEPROLAZNOM

Sažetak: *U ovom tekstu izlaže se i analizira Rortijevo dijahronijsko nizanje „kultura“: religijske, filozofske, književne. Poseban interes posvećuje se razlici filozofske i književne kulture, i zaključuje se da ona i nije toliko velika kolikom je Rorti predstavlja. Obeležja koja on pripisuje „neizbaviteljskoj“, od opsesije Bogom ili Istinom emancipovanoj „književnoj“ kulturi, ne odvajaju je od aktuelne „filozofske“ kulture, već se upravo suprotno čini da je sledeći slučaj: žanrovski ionako sve manje ekskluzivne, te dve „kulture“ operisane od transcendentnog oslonca se u savremenosti upravo združuju u raznoznačnom ali analognom, inspirativnom i nezvesnom iskušavanju vlastitih statusa i pozvanja.*

Ključne reči: *kultura, filozofija, književnost, Rorti, izbavljenje*

Ričard Rorti (Richard Rorty) u tekstu „Propast izbaviteljske istine i uspon književne kulture“ iz 2000. godine, terminom „izbaviteljska istina“ označava sklop verovanja u postojanje „prirodnog završetka istraživanja, realnog stanja stvari“, verovanja u postojanje „realnosti iza pojave, jedinog istinitog opisa onoga što se događa, konačne tajne“, koji bi jednom za svagda

okončali proces razmišljanja o tome šta da činimo sa sobom.¹ Izbaviteljska istina je, zapravo, izraz jedne potrebe koju su religija i filozofija pokušale da zadovolje, potrebe da se sve „uklopi u jedan jedini kontekst, kontekst koji će se nekako pokazati kao prirodan, suđen i jedinstven”. Rortijeva teza je da su zapadni „intelektualci” od vremena renesanse prešli tri stadijuma: „prvo su se nadali da će ih izbaviti Bog, zatim filozofija, a sada to očekuju od književnosti”². Odnosno, prvo je religija pružala nadu u izbavljenje putem stupanja u novi odnos sa svemoćnim ne-ljudskim bićem, potom se izbavljenje kroz filozofiju izvodilo sticanjem niza verovanja koja bi da predstavljaju stvari onakvima kakve one zaista jesu, da bi konačno književnost ponudila izbavljenje odozgo, nedirigovanim upoznavanjem što je moguće veće raznolikosti ljudskih bića.³

Zadržimo se samo na ovom poslednjem prelazu, prelazu sa filozofske na književnu kulturu. Rorti veruje da je on nastupio pre otprilike dva veka kada je evropsku maštu, inspirisanu učincima Francuske revolucije i romantičkih pesnika, počela da zaokuplja “ideja da se istina stvara, a ne pronalazi”⁴. Taj postupni gubitak poverenja u ideju da izbavljenje može da dođe u vidu istinitih verovanja, Rorti specifičnije i personalnije datira u doba Hegelovog (Hegel) stvaralaštva, koje će nastupajućoj generaciji mislilaca pomoći da uvide da filozofija nikada neće ispuniti izbaviteljsku ulogu – za koju je sam Hegel ipak još uvek mislio da je ima.⁵ Bilo da Hegela vidi kao prvog “pragmatistu” ili, kasnije, kao prvog “ironistu”, Rorti ključnim smatra ovo njegovo, makar i polovično ili nedosledno, odustajanje od verovanja u “zapisanu” istinu.⁶ “Rortijev Hegel” je u praksi, ako ne sasvim i u teorijskom samorazumevanju, “napustio ideju da dopre do istine u korist ideje da stvari učini novim”. Njegova kritika prethodnika nije argumentativnom procedurom njihove pretpostavke proglašavala lažnim, nego jednom “književnom veštinom” njihov jezik

1 Rorti R., Propast izbaviteljske istine i uspon književne kulture, *Treći program* br. III-IV (123-124), Beograd 2004, str. 140.

2 Ibid., str. 141.

3 Članak je rađen u okviru projekata “Istraživanje klimatskih promena i njihovog uticaja na životnu sredinu, praćenje uticaja, adaptacija i ublažavanje”, podprojekat „Etika i politike životne sredine: institucije, tehnike i norme pred izazovom promena prirodnog okruženja” (br. 43007) i “Retke bolesti: molekularna patofiziologija, dijagnostički i terapijski modaliteti i socijalni, etički i pravni aspekti”, podprojekat “Bioetički aspekti: moralno prihvatljivo u biotehnološki i društveno mogućem” (br. 41004), koje finansira Ministarstvo nauke i prosvete Republike Srbije.

4 Rorti R., *Kontingencija, ironija i solidarnost*, Zagreb 1995, str. 19.

5 Uporediti Rorti R., *Propast izbaviteljske istine i uspon književne kulture*, str. 147-148; Rorti R., *Kontingencija, ironija i solidarnost*, str.120.

6 Rorti R., *Konsekvence pragmatizma*, Beograd 1992, str. 323, 324, 311-312, 304-305; Rorti R., *Kontingencija, ironija i solidarnost*, str. 13, 77.

zastarelim. Time je mladi Hegel, potkopavši mogućnost konvergiranja istine o kojoj je teoretisao onaj stariji, započeo jednu ironijsku tradiciju “poigravanja vokabularima” unutar filozofije, tradiciju koju će, objašnjava Rorti, nastaviti Niče (Nietzsche), Hajdeger (Heidegger) i Derida (Derrida), filozofi koji na još eksplicitniji način vlastiti doprinos određuju svojim odnosom prema prethodnicima, a ne više odnosom prema istini.⁷

Tako je i protiv svoje namere, Hegel pomogao da se de-kognitivizuje i de-metafizikuje filozofija, i da se ona – pretvori u književni žanr. Ironisti se, stoga, sledeći Hegela, ne bave više ni Hegelom niti drugim velikanima misli, kao anonimnim putevima ka istini, već kao “nadimcima izvjesnih konačnih vokabulara i vrsta uvjerenja i želja tipičnih za nosioce tih vokabulara”, s kojima eksperimentišu hoteći da saznaju da li da usvoje te slike i rekreiraju sebe prema slici tih ljudi. To upoređivanje i poigravanje ličnostima/vokabularima upravo je osnovna delatnost kritike, ali ovog puta jedne sasvim različite, ako ne i suprotstavljene kritike onoj kritici koja se oslanjala na zagaranovanu istinu, jedne preobražene kritike koja se, prema Rortijevom razumevanju, krije iza recentnog sadržaja pojma “književna kritika”.⁸ Tu se više ne radi o objašnjavanju stvarnog značenja knjiga, niti o vrednovanju s obzirom na književne uzuse, nego o “postavljanju knjiga u kontekst drugih knjiga, ličnosti u kontekst drugih ličnosti”, pri čemu se revidiraju i vlastita prethodna mišljenja i sopstveni moralni identitet i lični konačni vokabular.

“Književna kultura” je izraz koji više priliči takvom stanju stvari nego “književna kritika”, a “književni intelektualac” bolje opisuje ono što već ionako radi “književni kritičar”. On sokratovsku ideju samoispitivanja i samosaznanja odlučno zamenjuje “idejom o proširivanju sopstva upoznavanjem još većeg broja načina ljudskog bivstvovanja”, a religijsku ideju da određena knjiga ili tradicija može da nas poveže sa svemoćnim bićem koje nije ljudsko, on menja idejom da “što više knjiga čitaš, što više načina ljudskog postojanja uzimaš u obzir, to postaješ čovečniji – što si manje privučen snovima o begu od vremena i slučaja, to si ubeđeniji da mi, ljudska bića, nemamo na šta da se oslonimo da bismo spasli jedni druge”.⁹ On se prema čitanju knjiga iz oblasti religije i filozofije, shvaćenih sada kao relativno

7 Rorti R., *Kontingencija, ironija i solidarnost*, str. 12-13.

8 Videti: Rorti R., *Kontingencija, ironija i solidarnost*, str. 95-98.

9 Rorti R., *Propast izbaviteljske istine i uspon književne kulture*, str. 145. Uporediti: Rorty R., *Pragmatism as romantic polytheism*, in: Rorty R., *Philosophy As Cultural Politics*, Philosophical Papers, Volume 4, New York 2007, str. 27-41 i Rorty R., *Pragmatism and Romanticism*, in: Rorty R., *Philosophy As Cultural Politics*, Philosophical Papers, Volume 4, New York 2007, str. 105-119.

primitivnih ali ipak veličanstvenih književnih žanrova, odnosi kao prema ljudskim pokušajima da se izađe u susret ljudskim potrebama, a ne kao prema potvrdama snage Boga ili Istine, koji u religioznom ili filozofskom čitanju afirmišu svoje postojanje nezavisno od bilo kakvih potreba te vrste.

Književna kultura, najzad, odbacuje zajedničku pretpostavku religije i filozofije “da izbavljenje mora da proizađe iz našeg odnosa prema nečemu što nije samo još jedna ljudska tvorevina” i prepoznaje u ideji izbaviteljske istine “nesiguran kompromis između mazohističkog poriva da se potčinimo nečemu što nije ljudsko i potrebe da se ponosimo svojom čovečnošću”.¹⁰ Ova svojevrsna filozofska samokritika filozofije, odnosno njena ironijska redeskripcija iz duha književne kulture, ne bi međutim da se zbog jednosmernosti te relacije samoprivileguje i da tretira filozofiju i religiju onako kako je filozofija već tretirala potonju, kao lestve koje treba da budu odbačene, već naprotiv, kao stalno instruktivne stupnjeve, kao “prelazne stadijume u procesu postepenog rasta samopouzdanja”¹¹.

Pokušaćemo sada da artikulišemo neke primedbe koje bi relativizovale važenje niza religija-filozofija-književnost i, za račun naporednosti ili prožimanja, osporile ekskluzivno pridržavanje antiiskupiteljske dimenzije za potonju. Ako prelazak filozofije na ili u književnu kulturu i zvuči dosta ubedljivo, kao svojevrsno njeno iskupljenje za vlastita istinoiskateljska ogrešenja,¹² sa „pozitivnim“ ilustracijama beočuga takvog prelaza, koje Rorti nudi, to međutim nije slučaj. Naime, ispostavlja se da su predstavnici književne kulture vrlo rano nastupili kao rivali filozofa, već od vremena „kada su ljudi kao što su Servantes (Cervantes) i Šekspir (Shakespeare) počeli da podozrevaju da ljudska bića jesu, i da treba da budu, toliko različita da nema smisla pretvarati se da sva ona nose jednu jedinu istinu duboko u svojim grudima“¹³. Potom Rorti imenuje Emersona (Emerson) i Bodlera (*Baudelaire*) koji, Ničeovim rečima, “posmatraju nauku kroz umetnost,

10 Rorti R., *Propast izbaviteljske istine i uspon književne kulture*, str. 144, 146.

11 Ibid., str. 146.

12 Da takva argumentacija ipak nije (svima) uverljiva, videti: Taylor C., Rorty and Philosophy, in: *Richard Rorty*, eds. Guignon C. i Hiley D., New York 2003, str. 158-180. U, da tako kažemo, najkompletnijoj varijanti teksta “Propast izbaviteljske istine i uspon književne kulture”, Rorti međutim još snažnije naglašava upravo “tranzicioni” kakarakter “filozofskog žanra”, uz korelativno obrazlaganje odustajanja od učenjivačke apsolutizacije Istine. Uporediti: Rorty R., *Philosophy as a transitional genre*, in: Rorty R., *Philosophy As Cultural Politics*, Philosophical Papers, Volume 4, New York 2007, str. 89-104, naročito str. 89-93.

13 Rorti R., *Propast izbaviteljske istine i uspon književne kulture*, str. 144.

a umetnost kroz život”, kao i Šilera (Schiller), koji sluti da će dalje sazrevanje čovečanstva biti postignuto uz pomoć estetike, pre nego uz pomoć etike. Najzad, Rorti poziva za svedoka i Šelija (Shelley), kome je sasvim zamisliva moralna emancipacija čovečanstva bez filozofskog, ali nikako nije bez umetničkog nasleđa.¹⁴ Pogodan za genealogiju Rortijeve „književne kulture”, spisak uputnih imena iz literarnog nasleđa, koje on ovde i na drugim mestima navodi,¹⁵ ipak napadno svedoči o izostanku, sa izuzetkom Džemsa Džojasa (James Joyce), stvaralačke produkcije radikalne tekstualne i uopšte umetničke prakse avangardnih, pa i postavangardnih pokreta modernizma prošloga veka. To bi moglo biti prokazujuće.

Rorti pravi oštre distinkcije i, da kažemo zajmeći njegov motiv, izbaviteljski investira u prethodno više rekonstruisanu nego dekonstruisanu književnu paradigmu – koja bi istovremeno da bude “paralogija”. Čini se da u modernoj, a naročito savremenoj istoriji književnosti, kao i u istoriji filozofije – „disciplina“ koje su, začudo, ipak dobro esencijalistički shvaćene kod jednog doslednog antiesencijaliste¹⁶ – ne privlači, međutim, toliko pažnju mogućnost da one konkurišu jedna drugoj, koliko činjenica da su im zajednički upravo iznutra zdvojen status, neizvesna sudbina i upitnost vlastitih društvenih funkcija.

U dobroano zadocneloj u odnosu na umetnost i namah do floskule uznapredovaloj zapitanosti filozofije “čemu još filozofija”¹⁷ odjekuje prozivka još Helderlinovog (Hölderlin), makar jednako čuvenog stiha iz pesme “Hleb i vino”: “čemu pesnici u oskudno vreme”¹⁸. Čini se da je zajednički momenat u obe fraze jedna rezignirana svest. Njena rezignacija pak mora biti da baštini negdašnje nade: razočaranje izostankom njihovog ostvarenja koje ih ipak nostalgično još nije sasvim razbaštinilo. Te izjalovljene ali neumrle nade bi se sa svoje strane mogle pokazati kao soteriološki ulozi u intervencionističku, dakle zaista izbaviteljsku ulogu, koje su filozofija i umetnost u njihovim presuđujućim kritikama stvarnosti, pre delile nego što su ih one, kao što Rorti veruje, odvajale. Umetnost tu nije bila manje lišena slika svetog spasa od filozofije, što se da demonstrirati možda upravo delom onih stvaralaca koje Rorti navodi kao, u ovom smislu,

14 Ibid., str. 151-152.

15 Na primer: Rorti R., *Kontingencija, ironija i solidarnost*, str. 12, 92, 95-98, 112 i dalje.

16 Videti: Rorti R., *Filozofija i ogledalo prirode*, str. 10.

17 Videti: Adorno T. W., Wozu noch Philosophie, in: Adorno T. W., *Eingriffe. Neuen kritische Modelle*; Gesammelte Schriften, Bd. 10.2, Frankfurt am Main 1997, str. 459-473; Habermas J., Čemu još filozofija, u: *Čemu još filozofija*, priredio Brkić J., Zagreb 1982, str. 59-71.

18 Helderlin F., *Odabrana dela*, Beograd 1969, str. 83.

primerne; nju nije manje omogućavala i opunomoćavala buduća istina koju najavljuje – najkasnije još od one upravo Šelijeve ponosite apologije i apoteoze poezije koja identifikuje pesnike sa “nepriznatim zakonodavcima sveta”¹⁹. Brojnost i akceleracija prekretničkih, prevratničkih, najaviteljskih i objaviteljskih avangardnih i avangardističkih manifesta u prvoj polovini dvadesetog veka, sa neskrivenom pretenzijom radikalnog političkog koliko i umetničkog preoblikovanja društva, sve i da je, kao još kod ranih romantičara, reč tek o njegovoj „poetizaciji“, dovoljni su da potkrepe tu tvrdnju, ako ne i da daju prednost književnosti nad filozofijom upravo u pogledu te volje za socijalnom arhitektonikom i inženjeringom. U oba slučaja, međutim, ova investicija je u poslednjim decenijama prinuđena na uzmak, a filozofija-odnosno-umetnost sada više sobom svedoči, a gdekad i tematizovano izveštava o tom gubitku.

Moglo bi se i ovako reći. Ono što se desilo u umetnosti sa raspadom forme, sa osamostaljenjem slike od sadržaja, sa autorefleksivnošću pre svega atonalne muzike, sa oslanjanjem literature isključivo na vlastiti medij i tradiciju, desilo se i sa filozofijom. U sebi je našla svoj oslonac i stvarnost, virtualizovala se i – po uvidu u vlastitu realnu nemoć, odnosno nemoć u realnom – postala sama sebi problem. Tamo gde su Kandinski (Кандинский) i Mondrijan (Mondriaan) ispitivali granice i karakter platna, gde su Šenberg (Schönberg) i Kejdž (Cage) destruisali melodiju i ritam za račun zvuka ili njegovog odsustva, uzgred testirajući i granice slušljivosti, gde su Hlebnjиков (Хлебников), Cara (Tzara) i Džojz (Joyce) proslavljavali, a Borhes (Borges) se zatočio u lavirinte imaginarne biblioteke, da pomenem samo prve u nizu, tamo su u filozofiji stajali Marks (Marx), Niče i Frojd (Freud). Svi oni su odredili prirodu na sebe usmerenog mišljenja i pevanja, uopšte stvaralaštva za savremenost: samopropitivanje književnosti odnosno filozofije u njenim zabludama, derealizacija diskurzivnog konstrukta sveta i autonomizacija književnog odnosno filozofskog predanja. Uz povremene nostalgične pozive na uvođenje reda i mira, od tada glavnim tokom vrtoglavo teče teorijsko i poetičko nadigravanje i nadgornjavanje sve kritičnijih kritičara, sve subverzivnijih podlokatelja, koji, nemoćni za izmenu društvene „stvarnosti“, ili upravo iz te nemoći, kao u svakom avangardizmu, svedoče o njoj praktikanjem svojevrsnog ekstremizovanja društvene kritike i istovremeno eksperimentalizovanja koje iskušava granice žanra u kojem se odvija.

19 Shelley P. B., A Defence of Poetry: An Essay, Modern History Sourcebook, 12. februar 2008., <http://www.fordham.edu/halsall/mod/shelley-poetry.html>

I kao što više ne postoji onaj epohalni, jedan "svetski pojam filozofije" – osim kao *world music*, kao antidoktrinarna zbirka neuporedivog – tako je i sa književnošću. Mogućnost jedinstva filozofije odnosno književnosti, pa i filozofije kao književnosti, okuplja se oko pitanja preživljavanja, u uslovima u kojima one pokušavaju da prevladaju vlastiti sebetrošeci, samoproždirući model neprestanog samopropitivanja, prosvetljajuće kritike i samokritike, kojom sebe zaista na određeni način i demontiraju i (re)instaliraju.²⁰ Izlaz ni u jednom slučaju ne može više biti nereflektovani povratak onome ili bilo kome Jednom i perenijskom liku književnosti/filozofije, već upravo naprotiv: naznačavanje propusnog okvira koji bi ne samo dozvolio, nego upravo i omogućavao da, bez norme i granice postavljene unapred, književnost/filozofija slobodno iskušava svoje različite likove.

Tako bi se moglo ispostaviti da je, na kraju krajeva, zapadanje i filozofije i književnosti u krizu legitimacije, sa korelativnom afirmacijom mesijanskih nadležstva, ujedno bilo svedočanstvo dotadašnjeg izvođenja vlastitog smisla, ne iz zasnovanog samorazumevanja nego iz belodanosti podrazumevanja, koje, u susretu sa stvarnošću koja je nepriznavanjem izdaje, uvek biva bolno. Osećaj da preti pogibelj vlastitoj delatnosti projektuje se onda na tu stvarnost. Najzanimljivija vremena filozofije i književnosti, ako je za utehu, uvek su bila ona za njih, kao još i više za filozofe i književnike, najtragičnija. Ukoliko je međutim književnost zaista kadra da iz sebe depatetizuje vlastitu misiju, a filozofija jednako defetišizuje Istinu koju umišlja da sobom nosi, onda je možda ipak moguće da se stvori jedan novi „duhovni“ ili „kulturni“ ambijent, u kojem jednu ne toliko neodmerenu koliko preinvestiranu filozofiju/književnost ne bi opsedale pitanje nemogućnosti a neophodnosti sopstvenog preživljavanja, niti bi je strašila dramatičnost mogućeg ili možda čak i verovatnog odgovora na pitanje „čemu još“.

To je smisao u kojem književnost i filozofija dele sudbinu, u kojem im je zajednički uvek nekako nejasan, suvišan, luksuzan status, u kojem od nešto skorijeg vremena okapaju nad svetom koji je lišen njih, odnosno koji ih se odrekao. Umeravanje pretenzija se, svakako i same književnosti odnosno filozofije i okoliša na koji neumereno smeraju radi, ovde čini uputnijim. A to bi pre svega značilo odreći se, u Rortijevoj formulaciji, izbaviteljske uloge, odnosno, i više od toga, iluzije da je ona ikad

20 Najupečatljiviji domaći primer ovog rada samoproždiranja i autoregeneracije filozofije predstavlja Rortijevoj orijentaciji vrlo srodan opus graničnih diskurzivnih traganja i istovremeno zagraničnih literarnih tkanja „postfilozofske“ koncepcije Nenada Dakovića. Videti pre svega: Daković N., *Knjiga o postfilozofu: varijacije i beleške o zdravlju i bolesti*, Beograd 2009.

bila i da će ikad biti poželjna. Preostatak posle te redukcije bi se svakako učinio manjim, ali samo s obzirom na negdanje i na vlastitu (i neretko ne samo vlastitu) štetu samoproklamovane ambicije. Inače to manje, uopšte možda ne bi bilo malo, nego upravo potaman.

LITERATURA:

- Adorno T. W., Wozu noch Philosophie, in: Adorno T. W., *Eingriffe. Neuen kritische Modelle*; Gesammelte Schriften, Bd. 10.2, Frankfurt am Main 1997, str. 459-473.
- Daković N., *Knjiga o postfilozofu: varijacije i beleške o zdravlju i bolesti*, Beograd 2009.
- Habermas J., Čemu još filozofija, u: *Čemu još filozofija*, priredio Brkić J., Zagreb 1982, str. 59-71.
- Helderlin F., *Odabrana dela*, Beograd 1969.
- Rorti R., *Konsekvenca pragmatizma*, Beograd 1992.
- Rorti R., Propast izbaviteljske istine i uspon književne kulture, *Treći program* br. III-IV (123-124), Beograd 2004.
- Rorty R., *Filozofija i ogledalo prirode*, Sarajevo 1990.
- Rorty R., *Kontingencija, ironija i solidarnost*, Zagreb 1995.
- Rorty R., Philosophy as a transitional genre, in: Rorty R., *Philosophy As Cultural Politics*, Philosophical Papers, Volume 4, New York 2007, str. 89-104.
- Rorty R., Pragmatism and Romanticism, in: Rorty R., *Philosophy As Cultural Politics*, Philosophical Papers, Volume 4, New York 2007, str. 105-119.
- Rorty R., Pragmatism as romantic polytheism, in: Rorty R., *Philosophy As Cultural Politics*, Philosophical Papers, Volume 4, New York 2007, str. 27-41.
- Shelley P. B., *A Defence of Poetry: An Essay*, Modern History Sourcebook, 12. februar 2008., <http://www.fordham.edu/halsall/mod/shelley-poetry.html>
- Taylor C., Rorty and Philosophy, in: *Richard Rorty*, eds. Guignon C. i Hiley D., New York 2003, str. 158-180.

Predrag Krstić

University of Belgrade, Institute for Philosophy and Social Theory, Belgrade

ON ALLEGED RIGHT OF THE CULTURE OF
PHILOSOPHY TO BE CONSIDERED
DISTINCT AND INTRANSITIVE

Abstract

This paper presents and analyzes the Rorty's diachronous threading of "cultures": religious, philosophical and literary. Particular attention is given to the difference between the cultures of philosophy and literature and to the conclusion that the difference is not as significant as Rorty claims. The characteristics that Rorty attributes to the „unredemptive” literary culture, emancipated from obsession either with God or the Truth, do not separate it from the actual culture of philosophy. It seems to be quite the opposite: the two “cultures” by their genre are less exclusive and without transcendental support, and are combined in modernity through polysemious but analogous, inspirational and uncertain exploration of their status and vocation.

Key words: *culture, philosophy, literature, Rorty, redemption*

Scott William Christensen, *Beogradski grafit*, 2011.